

DOI

УДК 314.151.3-054.72:[(163.2)+(=512.165)](478:[81+899])(049.32)

Безспорен принос към изследването на бесарабските българи и гагаузи в Бразилия и Уругвай. Рецензия за книгата: Косиков Ж. Имиграцията в Бразилий и Уругвай; Бесарабски българи и гагаузи. ИК “Огледало“, София, 2021, 416 с.

Николай Червенков

Доктор на историческите науки, професор, председател на Научното дружество на българите на Република Молдова, Кишинев, chervencov@mail.ru

An indisputable contribution to the study of the Bessarabian Bulgarians and Gagauz in Brazil and Uruguay. Review of the book: Kosikov Z. Immigration in Brazil and Uruguay; Bessarabian Bulgarians and Gagauz. IC «Ogledalo», Sofia, 2021, 416 p.

Nikolay Chervenkov

Doctor of Historical Sciences, Professor, Chairman of the Scientific Society of Bulgarists of the Republic of Moldova, Chisinau, Republic of Moldova, chervencov@mail.ru

В началото на ХХ в. рязко нараства българското и гагаузкото население в Бесарабия, по това време в състава на Руската империя, което води до намаляване на обработваемите земи. Тогава българите започват да се преселват в далечните сибирски простори, достигат до Канада и САЩ. След Първата световна война (1918) Бесарабия става част от Румъния. Появяват се нови проблеми – политически, безработица, световна криза.. През 1925–1926 г. вследствие на създалото се политическо и икономическо положение в Бесарабия, много бесарабски българи и гагаузи попадат под влияние на

агитацията за преселване в Латинска Америка. Още повече, че перспективите според тази агитация изглеждат доста привлекателни: работа, свобода, сигурност, обезпеченост, граничеща дори с фантазията – „хлябът растял по дърветата”. Някои данни сочат, че по това време само за Бразилия заминават до 10 хиляди бесарабски българи. До сега няма техния сигурен брой. В литературата се посочват цифри от 10 до 40 хиляди. Практически няма българско бесарабско село, което да не се е повлияло от призива за преселване.

В началото на нашето столетие, в опит да хвърли светлина върху пътя и развитието на заселниците, а също така да запълни съществуващата празнота в това отношение, един техен потомък – Жорже Косиков пише трилогия за бесарабските българи в Бразилия и Уругвай¹. Авторът е роден през 1935 г., завършва офицерска школа към военната полиция, продължава образованието си в юридически факултет, има магистърска степен по гражданско процесуално право. Дълги години работи като съдия и прокурор, университетски преподавател, член е на Академията за правни науки в гр. Рибейрао Прето, щата Сао Пауло. Доайен на българската общност в южноамериканската държава, той е съосновател на културната асоциация на българския народ в Бразилия и неин юридически директор.

Изследователят е мотивиран да пише своите книги, воден от разбирането, че човек трябва да познава и изучава своето минало. Смята, че не могат да бъдат щастливи и спокойни в житейския си път онези, „които не знаят откъде идват и накъде отиват“. Чрез разказа на анкетираните авторът възкресява паметта за това, а как след пристигането в Бразилия бесарабските българи и гагаузи първоначално работят на плантациите, после се обединяват в колонии и се сдобиват със земя, а по-късно отиват в града, където децата им да учат, да повишават своя социален статус и да се интегрират успешно в обществото.

---

¹ Cocicov J. Imigração no Brasil: Búlgaros e gagaúzos bessarabianos. Ribeirão Preto, 2005; Imigração no Brasil: Búlgaros e Gagaúzos Bessarabianos („Romenos“) Brasil/Uruguai, Ribeirão Preto, 2007; Imigrantes Bessarabianos: Búlgaros e gagaúzos „Romenos“ – Bessarabia (Moldavia) – Brasil – Uruguay. 1926–2015. Ubatuba, 2015.

Първият том от трилогията „Имиграцията в Бразилия: Бесарабските българи и гагаузи“, преведен на български език от Мая Даскалова, се появи през 2014 г.¹. благодарение на Държавната агенция за българите в чужбина (ДАБЧ). Радвам се, че и аз бях включен в подготовката на това издание като консултант на превода и автор на предговора. Книгата получи голям отзвук сред обществеността в България, Молдова и Украйна. Важен резултат от появата на преведената първа книга бе това, че тя стана стимул и даде възможност за получаване на информация, издирване и възстановяване на връзките с родственици в Бразилия. С появата на първата книга на Ж. Косиков възникна идеята за издаване и на следващите от трилогията, посветени на бесарабските българи и гагаузи. И най-накрая, след седем години, читателите имат вече възможност да се запознаят с втората книга от поредицата на Ж. Косиков в превод отново на Мая Даскалова².

В уводните си бележки авторът посочва, че целта на втората книга, както и на първата, е да се запази и предаде на следващите поколения информация, която ще им помогне да получат отговори на вълнуващите ги въпроси, разбулвайки много мистерии, като например тази за етническата им принадлежност, която за голямо съжаление все още мнозина определят като руска или румънска.

Трудът започва с раздел, който представя кратка история на преселването на бесарабски българи и гагаузи в Уругвай, които всъщност пристигат от съседна Бразилия. Числата за периода между 1925 и 1929 г. са: 897 българи и 959 румънци. Най-голям брой обаче се преселват през 1930 г., „защото научават, че правителството води пропаганда за колонизиране на земеделски земи, като отваря пристанищата и границите на страната за прием на чуждестранни заселници“.

---

¹ Косиков Ж. Имиграцията в Бразилия: Бесарабски българи и гагаузи. Превод от португалски Мая Даскалова. София, 2014, 360 с.

² Косиков Ж. Имиграцията в Бразилия и Уругвай: Бесарабски българи и гагаузи. ИК „Огледало“, София, 2021, 416 с.

Като разкрива подробно този процес – приспособяването на хората към новите условия, разработването на земята и т.н., се прави аргументиран извод, че отношението към заселниците е било добро, властите спазвали дадените обещания, а съответните права, залегнали в законодателството, гарантирали финансова подкрепа чрез отпускане на банкови кредити. Авторът отбелязва, че когато бесарабските българи и гагаузите пристигат от Бразилия, „наричаха Уругвай „Швейцария“ на Южна Америка и благодарение на добрите условия българите и гагаузите лесно се интегрират в общността, отглеждат разнообразни селскостопански култури и постепенно разширяват своите стопанства. Впоследствие обаче някои семейства не успяват да се справят с трудностите, преди всичко в резултат на климатични и други бедствия, и се връщат в Бразилия.

След този богат материал, включително архивен, авторът описва 13-те колонии на бесарабски българи и гагаузи в щатите: Сао Пауло, Парана, Мато Гросо ду Сул и Рио Гранде ду Сул. Разделът е много важен за краеведите в Молдова и Украйна, защото се съобщават фамилията или името на съответния глава на семейството, които влизат в състава на колониите. Това е голям обективен извор, от който може да се получи информация при издирване на бесарабски преселници.

От тази глава се добива представа за живота на колонистите – постоянната им борба за оцеляване, когато започват всичко отначало – отвоюването на земята от девствените тропически гори, нейното култивиране и непосилния труд до получаване на първата реколта. Интересен материал представляват свидетелства за това как те поддържат своя български бит, обредност и роден език. Прави впечатление и тенденцията за запазване на своята вяра и желанието им да строят православни храмове. Например бесарабските заселници в колония „Лажеадо Енрике“ издигат дървена православна църква върху земя, предоставена от Анани Стоев, с гробище към нея, в което погребват починалите си близки. По различни причини обаче, на

които авторът се спира, голяма част от българските и гагаузки заселници се ориентират към други вярвания, преди всичко баптизма.

Ползвайки социологическите материали, авторът представя житейската история на значителен брой бесарабски заселници, които успяват да покажат организаторски качества и допринасят за развитието на колонии и взаимоотношенията в тях. Привеждат се примери с бесарабски заселници, които благодарение на своята природна интелигентност, находчивост и труд, успяват да постигнат забележителни резултати, като Давид Банков, родом от бесарабския Кортен, той бързо се замогва и става горд собственик на единствения лек автомобил в „Бализа“. По време на престоя си в колонията участва и в политическия живот на общинския център Луселия. По-късно купува дори самолет. Но при едно нощно пътуване до Рио де Жанейро самолетът се разбива в залива Гуанабара. Някои пътници загиват, а Давид Банков плува близо 5 км до брега и се спасява.

Най-голям обем в книгата съставлява третата глава, посветена на фамилните истории на преселниците в Бразилия и Уругвай. По принцип авторът продължава да представя социологическо изследване, като налага метода на животоописанието, както в предишната книга, прилагайки устно и писмено анкетиране. Участие взимат потомци на 90 български и гагаузки фамилии, които разказват историята на своите родове с корени в повече от 35 бесарабски български и гагаузки селища. По този начин практически се обхващат половината от населените места в рамките на Молдова и Украйна. Ето по колко семейства са представени във възходящ ред: Тараклия /13/, Кортен (7), Хасан-Батър (6), Купоран (5), Кириет-Лунга (5), Пандаклия (4), Чумлекъой (3), Гюлмян (3). С по две фамилии са от Исерлия, Ново-Трояни, Чадър-Лунга, Александовка, Кара-Марин, Комрат, Чийший, Кайраклия, Баурчи, а с по една – Дезгинжа, Жолтай, Авдарма, Самбатър, Селиогло, Главан, Нова Ларга, Бановка, Нова-Ивановка, Слобозия, Задунаевка, Тигина, Московей, Казаклия, Николаевка и Девлет-Агач.

Важно е, че разказите се допълват от архивни и семейни материали, отразяващи подготовката на преселването и живота на днешните бразилци с български корен. Повечето от спомените, а също и документите, показват през какви трудности преминават заселниците: крайно лоши битови условия, болести, смърт. Описва се тяхната мъка по оставените села, болката от тежката раздяла с близките, несигурността от това, което ги очаква – тежък труд в кафеените плантации, както и неизбежен сблъсък с различните обичаи и традиции в чуждата страна. По този начин пред читателя преминават историите на български семейства от времето, когато тръгват от Бесарабия под румънско управление, до живота на последното поколение техни потомци в Бразилия и Уругвай.

На основа на архивни извори и литература, авторът за първи път обобщено представя различни аспекти от историята на бесарабските българи и гагаузи. Интересни са наблюденията върху процеса на адаптация на преселници. За сравнително кратък период от време бившите неграмотни селяни се превръщат в градски хора, работят във фабриките, приобщават се към модерните за онова време специалности, а техните деца, които вече залагат на образованието, стават чиновници, юристи, работодатели, учители, заемат се с наука и т. н. По този начин се добива обща представа за реализацията на бесарабските българи, включително и за съдбата им до ден-днешен.

Важни и интересни са 4-те приложения в книгата. Първото е „Параходи, пристанища. Любопитни факти“. В него са отбелязани параходите, които са прекосявали Атлантическия океан в посока Бразилия, без и със посочено начално пристанище, а любопитните факти се отнасят до параходните менюта, специално изготвяни за пасажерите. Второто и третото приложение представят списък на заселниците, вписани в регистъра за чужденци на полицейските управления в общините Мартинополис и Санто Анастасио, щата Сао Пауло. Последното приложение отразява отбелязването през 2006 г. на 80-годишнина от идването на бесарабските българи и гагаузи в Бразилия.

Надявам се, че материалите от книгата ще позволят да се направи преглед на много аспекти от историята на бесарабските българи в Бразилия. Сега мога да направя някои предварителни изводи. Прави впечатление, че наследниците нямат обща представа за причините, довели до преселването. Посочват се редица, като: липса на земя, румънизация, нежелание на мъжете да отиват в румънска казарма, доста ярките и привлекателни обещания за земя, дом и т.н. Дори се изказват напълно измислени, например, че близките им бягат от комунистите, макар че по онова време Бесарабия е част от Румъния. Разбираме, че преселниците задължително е трябвало да имат поотраснали деца, навършили поне 14 г., които да могат да работят. Затова много семейства с още невръстни деца взимат роднински – по-малки братя и сестри, племенници и др., за да отговарят на изискванията. Позволява да констатирам, че голям процент от мъжете изселници са бивши участници в Първата световна война в състава на руската армия. Виждаме също така, че първоначално много от преселниците искат да се върнат, но не разполагат със средства. Затова заминават един-двама от семейството, а другите остават да спестят пари и по-късно да ги последват. Но намеренията им така и не се осъществяват и не по финансови причини. Хората успяват да се адаптират, виждат добра перспектива да се реализират успешно и да дадат по-добро бъдеще на децата си.

На основа на първата книга, така и вече на тази се изследват доста родословни български и гагаузки корени от Украйна и Бесарабия. Известният българист д-р Иван Грек, който в книгата за родното си село Гюлмян пише доста за преселването на земяци в Бразилия¹, установи нови данни за тях. Като получи тази възможност от книгите на Косиков и консултациите с него, той откри данни за братя на неговия дядо и наследниците му в Бразилия и написа очерк, който е включен в тази рецензирана книга. Например Георги Ужаков – дългогодишен изследовател на своя род, успя по време на превода на книгата да се свърже с бразилския клон на неговата фамилия, като даде и своя принос

---

¹ Грек И. Гюлмян–Дюльмен–Яровое: очерки истории болгарского села в Бессарабии. Кишинев, 2006, с. 113–116.

за установяване на действителната фамилия на автора на труда, която всъщност е Кочков, вече в Бразилия трансформирана на Косиков.

Огромното желание на Жорже Косиков да види своите книги в превод на български език, „за да научат нашите сънародници за нас“, отчасти се изпълни. Остава да се издаде третата книга от трилогията. Надяваме се чрез тези книги, в които авторът е вложил своя високопатриотичен дух, българите и гагаузите от България, Молдова и Украйна ще могат да се докоснат до съдбата на тези преселници, да преживеят и премислят техните прежеждия, да се възхитят на тяхното жизнелюбие, да изградят трайни връзки с тях. Този труд на Ж. Косиков, представен на български език, както и предишният – „Имиграцията в Бразилия. Бесарабските българи и гагаузи“, ще има важно значение за по-нататъшното и по-задълбочено проучване съдбата на бесарабските преселници в Латинска Америка, както и за изследване на населените места в Бесарабия, откъдето тръгват преселниците.

Появата на книгата на Ж. Косиков на български език след публикуването на неговото предишно изследване, е забележителен факт, който не просто ще запълни още празноти в нашите знания и в представите ни за българите и техните потомци зад граница, далеч зад океана. Двете издания на автора ни запознават с малко известната история и перипетиите на бесарабските българи и гагаузи, заминали на хиляди километри от своите родни краища, но пренесли и запазили на новите далечни територии много от традициите и навиците на прадедите си.

Дата на подаване на материали в редакцията – 18 април 2022 г.